

JANKA GYÖRGY

ADALÉKOK XVIII. SZÁZADI PAPKÉPZÉSÜNK TÖRTÉNETÉHEZ

TARTALOM: Prolegomena; 1. Görög katolikus papnevelés a XVIII. században; 2. Görög katolikus kispapok Egerben; 3. Az Egerből való szökés; 4. Összegzés

Prolegomena

1646. április 24-én az ungvári vár kápolnájában 63 keleti szerzetes pap letette a katolikus hitvallást Jakusics György egri püspök kezébe, s ezzel kezdetét vette Északkelet-Magyarországon a szoros értelemben vett görög katolikus egyház története.¹ Noha az unió feltételei között szerepelt az unitus papság püspökválasztó joga, s mindazon kiváltságok és egyházi jogok elnyerése, melyek hazánkban a római katolikus klérust illették, mégis a püspök jogi helyzetének egyértelmű rendezése, valamint az önálló püspökség kánoni felállítása csak 125 évi küzdelem után következhetett be.²

E küzdelem végső stációja éppen Eszterházy Károly egri püspök kormányzásának (1762-1799) időszakára esett.³ A görög és a latin klérus torzszalkodásait megelégtelve Mária Terézia királynő 1766. április 30-án kérelmet intézett XIII. Kelemen pápához, melyben kérte az önálló munkácsi görög katolikus egyházmegye felállítását és kánonjogi, valamint gyakorlati szétválasztását az egri római katolikus püspökségtől.⁴ Ugyanis az egri főpásztorok már a XVII. század második felétől, de 1718-tól szentszéki döntéssel az unitusok megyéspüspökének tekintették magukat, ennél fogva a görög katolikus püspökben csak rítushelynököt

¹ PIRIGYI, I., „Az ungvári unió”, in *Vigilia* 6 (1996) 402-406; PIRIGYI, I., *Parthén Péter püspök emlékére Az ungvári unió 350. évfordulójára*, Szakoly 1996, 10-24.

² JANKA, GY., „A munkácsi egyházmegye felállítása”, in *Athanasiana* 4 (1997) 57-81.

³ BOSÁK, N., „Eszterházy Károly egri püspök és a görög katolikusok”, in Kovács, B. (szerk.), *Eszterházy Károly emlékkönyv*, Eger 1999, 165-188.

⁴ NILLES, N., *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris coronae S. Stephani*, Oeniponte 1885, vol. II, 902-905.

láttak.⁵ Helyi szinten ez a felfogás azt vonta maga után, hogy a római katolikus plébános volt az illetékes tényleges lelkész, a görög unitus pap pedig alárendelt rítus-segédlelkész, ami számtalan vitára adott alkalmat.⁶ Eszterházy Károly 1767. március 31-én 113 pontból álló beadványt írt Rómába, melynek kánonjogi érvelésével sikerült megakadályoznia a munkácsi püspökség felállítását.⁷

1768-ban az elhunyt Olsavszky Emmánuel helyett Bradács János nevezi ki Mária Terézia munkácsi püspöknek.⁸

1768. július 30-i levelével a pápa elutasítja a püspökség felállítását,⁹ augusztus 15-én az Államtanács ennek szellemében leveszi a napirendről az ügyet a Bécsben tartózkodó egri püspök legnagyobb örömére.¹⁰

1769 nyarán Eszterházy Károly canonica vizitációt végzett a görög katolikus helyeken is. A papok egy része elment otthonról, vagy elrejtette a templom kulcsait, mások eltűntek.¹¹ 1769. szeptember 15-én Bradács püspök látogatást tett 30 papjával Egerben, a találkozót kiegészítendő helyett heves vitatkozáshoz és az ellentétek további elmélyüléséhez vezetett, melyről a görögök panaszos levelet írtak az uralkodónak.¹² – Ebben a feszült helyzetben kerültek az Egerben tanuló görög katolikus kispapok a figyelem középpontjába.

1. Görög katolikus papnevelés a XVIII. században

Az unitus egyház egyik legnagyobb hiányossága híveinek és papjainak képzetlensége volt. A papok éppen, hogy tudtak olvasni és

⁵ PEKAR, B., *De erectione canonica eparchiae Mukacoviensis*, (Analecta OSBM Series II. Sectio I), Romae 1956, 53-54.

⁶ VANYÓ, T., *A Bécsi Pápai Követség levéltárának iratai Magyarországról 1611-1786*, Budapest 1986, 107-114.

⁷ BASILOVITS, J., *Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits...* Cassoviae 1804, Pars 4, Tomus II, 76-125.

⁸ *Op. ult. cit.*, 34-37.

⁹ WELYKYJ, A., *Documenta Pontificium Romanorum historiam Ucrainae illustrantia (1075-1953)*, Romae 1954, vol. II, 198-200.

¹⁰ BASILOVITS, *op. cit.*, 127-133.

¹¹ KOVÁCS, B., *Eszterházy Károly püspök egyházlátogatásainak jegyzőkönyvei Borsod vármegye 1768-1769*, (Az egri egyházmegye történetének forrásai 2), Eger 1998, 251-258; 275-277; 296-298; 338-341.

¹² ZSATKOVICS, K., „Az egri befolyás és az ez ellen vívott harc a munkácsi görög szertartású egyházmegye történelmében”, in *Századok* 18 (1884) 680-696; 766-786; 839-877.

írni, s tudásuk legtöbbször a szertartások elvégzésére korlátozódott. Nem véletlen, hogy az unió megkötése után többször is felvetődött az intézményes papképzés megindításának gondolata.¹³ Visszhang nélkül maradt jó szándékú kezdeményezések után az első komoly lépés 1704-ben következett, amikor De Camelis József püspök kérésére Kollonich Lipót esztergomi érsek Jány Ferenc szerémi püspök hagyatékából a nagyszombati jezsuiták kollégiumában alapítványt tett, melynek egyesült rác, rutén, oláh és illyr ifjak képzésére szolgált. Itt nyertek képzést a XVIII. század legkiemelkedőbb munkácsi püspökei, Olsavszky Simon István (1733-1734), Blazsovszky György Gábor (1738-1742), Olsavszky Mihály Emmánuel (1743-1767) Bradács János (1768-1772), és Bacsinszky András (1772-1809), valamint az egyházmegye életében jelentős pozíciót betöltő papok, sőt a máramarosi vikáriusok is.¹⁴

Levéltári forrásokból biztos, hogy legalább három munkácsi egyházmegyes görög katolikus kispap tanult a Pázmány Péter által alapított bécsi Pázmáneumban a XVIII. században: Petkovszky János, valamint Kopcsay János későbbi hajdúdorogi paróchus, és fivére, aki később Bácskeresztúr paróchusa lett.¹⁵

Tanultak munkácsi egyházmegyes kispapok a Mária Terézia által 1775-ben a görög katolikus kispapok számára megnyitott Szent Borbála szemináriumban, az ún. Barbareumban is. Itt először kettő, majd öt hely állt a munkácsi püspök rendelkezésére.¹⁶ Egyik legkiemelkedőbb növédéke Tarkovics Gergely későbbi hajdúdorogi paróchus, majd eperjesi püspök volt.¹⁷ II. József 1783-ban bezáratta a Barbareumot, mely 1803-ig szüneteltette működését. Az itt tanuló rutén kispapok a lemergi központi szemináriumba kerültek, itt 1788-89-ben heten, 1790-ben hatan tanultak Magyarországról.¹⁸

2. Görög katolikus kispapok Egerben

Az egri püspökök is igyekeztek lépéseket tenni az unitus pap-

¹³ HODINKA, A., *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*, Budapest 1909, 759-768.

¹⁴ JANKA, GY., „A katolikus barokk szellemiség a magyarországi görög katolikusoknál”, in *Athanasiana* 1 (1995) 105-111.

¹⁵ *Görög Katolikus Püspöki Levéltár (GKPL)*, Fasc. 9. No. 52. 1789. – UDVARI, I., *Ruszinok a XVIII. században*, Nyíregyháza 1992, 191.

¹⁶ PLÖCHL, W., *St. Barbara zu Wien*, (Kirche und Recht 13), Wien 1975, 14. 40.

¹⁷ UDVARI, *op. cit.*, 193-195.

¹⁸ *Op. ult. cit.*, 216-220.

képzés megszervezésére. 1726. március 11-én kelt határozatával az egri szentszék papnevelőt akart az egyesültek számára létrehozni. Mivel ez nem valósult meg, Barkóczy egri püspök 1752. április 16-án a királynőhöz folyamodott, hogy évente hat növendék számára 1200 forintot kérjen. A királyi kegy folytán 1754-től évi 1200 Ft-ot kapott az udvartól a munkácsi egyházmegyes görög papnövendékek nevelésére.¹⁹ Időközben Olsavszky Emmánuel is létesített Munkácson egy iskolát 1744-ben, s ezt kívánta papnevelővé fejleszteni.²⁰

Milyen szempontok vezették Olsavszky Emmánuel a saját szeminárium létrehozására? Így ír erről: „mikor az ifjak Egerbe kerülnek a latin tudományokban kiműveltetnek ugyan, de a görög szertartásban járatlanok maradnak. Egerben illendően ruházatnak, három-négy fogáshoz és ugyanannyi pohár borhoz szoknak hozzá. Tudományokban gögősek, olyannyira, hogy midőn lelkipáztorkodásra kerülnek, az egyesültek bőjtjeit megvetik, a szűkös megélhetést nehezen viselik el, és a bőjt keménysége miatt az italozásra adják magukat. Kövérebb javadalmak után vágyakoznak, folyton panaszkodnak, más papokat is erre indítanak, úgyhogy maga a nép is mintegy megunta már őket, s azokat, akik Egerben végeztek, az üresedések alkalmával már nem kívánja magának. Egerben nincs rituális professzor, sem külön kápolna. Így az ott végzett teológusokat tovább kell oktattatni fél évig, sőt egy egész éven át másutt, mert a püspöki udvarban azok számára sincs hely, akik mellette vannak.” Ha az éves tartásdíj (1200 Ft) Munkácsra kerülhetne, szemináriumot is tudna építtetni.²¹

Ezzel szemben Eszterházy Károly kiemelte: Olsavszky célja csak arra való, hogy a fiatalokat kivonja a latin megyéspüspök joghatósága alól, és szabadon rendelkezzen velük. Pedig a cél megéreztetni a latin szertartású iskolába való egyesültekkel, hogy ők nem külön egyháznak a tagjai, hanem csak szertartásban különböznek a latinoktól. Egyébként ugyanaz a hit, ugyanaz az erkölcs, és az egyházi fegyelem!

Egyébként miért nem félti Olsavszky a Nagyszombatban és a Rómában tanuló kispapjait a latin erkölcstől; azokat talán nem fűjja fel a tudomány? Ha bőséges a koszt nem nehéz meghagyni a szemináriumi prefektusnak, hogy kevesebbet adjon nekik, és hogy a bőjtjüket jobban megtartassa... Rituális professzort is könnyű beállítani, hisz nincs oly

¹⁹ HODINKA, *op. cit.*, 768.

²⁰ PIRIGYI, I., *A magyarországi görögkatolikusok története*, Nyíregyháza 1990. I. köt., 151.

²¹ *Egri Érseki Levéltár (ÉÉL), Archivum Vetus (AV)*, 238.

nagy különbség a két szertartás között, hogy azt hamarosan meg ne tanulhatnák.

Jobb, ha a kispapok Egerben nevelkednek az ordinárius szeme előtt, akinek kötelessége, hogy éppen úgy szeresse őket, mint latin fiait, azért is, hogy népének jó pásztorokat neveljen. E célt könnyebb Egerben elérni, mint Munkácson, ahol az ifjak csak a rituális püspöktől függének.²²

S jóllehet Olsavszkynak sikerült megnyernie a munkácsi uradalom tulajdonosát, Schönborn Ervin grófit, hogy telket és építőanyagot adjon, Mária Terézia pedig 1767. október 30-án intézkedett, hogy az 1200 Ft-ot Munkácsra utalják át, mivel november 5-én váratlanul elhunyt Olsavszky, a kispapok Egerben maradtak.²³

Annyi azért történt, hogy később Eszterházy Károly rituális professzort nevezett ki Habina Lukács személyében, aki azonban az új munkácsi görög katolikus püspök Bradács János legnagyobb ellenfele volt; s érdeklődött Rómában a görög katolikus kispapok életmódja és napirendje felől.²⁴

3. Az Egerből való szökés

Ennek ellenére az Egerben tanuló kispapok nem érezték jól magukat. 1770 februárjában – a fennmaradt dokumentumok szerint – a (sajó)petri pap hatására összeszövetkeztek, majd február 25-én Ötvened vasárnapján, míg latin társaik a nagytemplomi vesperáson vettek részt, mind a hatan, névszerint Bányai András, Grád Máté, Glusz Dániel, Mankovics István, Szigár Lukács és Krucsay Mihály²⁵ megszöktek a szemináriumból. Távozásukat csak a vacsoránál vették észre, mivel itt nem jelentek meg²⁶.

A teológusok Munkácsra menekültek Bradács püspökhöz, ő szobafogságban tartotta őket, s úgy hallgatta ki panaszait, mely szerint mind klerikustársaik, mind a professzorok gúnyolják őket, s ellátásuk ellen is merültek fel panaszok.

²² *Ibidem.*

²³ HODINKA, *op. cit.*, 770-771.

²⁴ BOSÁK, *op. cit.*, 180-181.

²⁵ DULISKOVIČS, J., *Izstoričeszkija csertyi Uhrorusszkijh*, Ungvár 1874, vol. III, 225-226. – Lucskai kézírata alapján nyomtatásban is közli az összes Egerben tanult pap-növendék nevét.

²⁶ *ÉL AV*, 238.

Csaknem száz pontban gyűjtötték sérelmeiket, például: a ti bátyóitok nem tudnak gyóntatni, éveket adnak penitenciául; 2. botrányosak, iszákosak; 3. A gonosztevőknek oltalmat nyújtanak, 4. a lopott dolgokat a szentélyben rejtik el. 5. A ti püspökötök a deresen fog ülni és más hasonló vádakat.²⁷

A kispapok szökése után Eszterházy a szemináriumi házirendet még inkább megszigorította: elrendelte, hogy görög szertartású kispapoknak tilos a városba akár a professzorhoz, akár istentiszteletre vagy bárhová latin kísérő nélkül kimennie. Jó, ha a templomba is latin klerikus kíséri őket, mert így ezek is megtanulhatják az egyesültek rítusát, akik viszont a nagyobb latin ünnepeken tartoznak a székesegyházban istentiszteleten résztvenni, hogy lássák miként végeztetik a latin szertartás. A kísérők mindig szem előtt tartsák őket, tőlük soha el nem szakadjanak. Szünidőre, szentelésre is csak Eszterházy különleges engedélyével távozhatnak. Szigorúan megtiltotta, hogy a szertartás különbözőségéről, nemzetiségi kérdéstről vitázzanak, vagy civakodjanak, vagy egymást ezzel bosszantsák.²⁸

A szökött kispapok helyébe ő maga vett fel görög katolikus kispapokat, négyet, és két helyet hagyott meg Bradács püspök számára, aki ezt szintén sérelmezte. Annál is inkább, mert a szökés miatt a királynőnél feljelentette Eszterházyt, s az uralkodó pedig mind a hat szökött kispapot a nagyszombati szemináriumba irányította.²⁹

4. Összegzés

Mindezekből kitűnik, hogy az Egerben tanuló görög katolikus kispapok sorsa sűrítve magán viseli a munkácsi egyházmegye függetlenségi mozgalmának jegyeit. Megmutatja, hogy Eszterházy Károly egri püspök igazi barokk főpap volt, s az ennek megfelelő egyházzemlélet elkötelezett képviselője. Ez adja meg nagyságát, s egyben fogyatékoságát is. Az ő szeme előtt az egyház úgy jelent meg, mint egy jól szervezett hadsereg, amelyben mindenkinek megvan a maga kijelölt helye. S az egyéneknek vagy pedig a részegyházaknak az a feladata, hogy belesimuljanak ebbe a kánonokkal szabályozott hierarchikus rendbe, amelyben az összhangot csakis a hatalom osztatlansága és az alattvalók feltétlen

²⁷ *Ibidem.*

²⁸ *Ibidem.* – 1770. április 22-én külön levelet írt a kispapokhoz és az előljárókhöz.

²⁹ HODINKA, *op. cit.*, 770.

engedelmessége teremtheti meg.

Azonban Mária Terézia uralkodásának második felében ez az ellentmondást nem tűrő magatartás az egyesült keleti keresztények, azaz a görög katolikusok számára megalázóvá, az udvar vezető körei számára pedig túlhaladottá vált. Így kerülhetett sor 1771-ben az önálló munkácsi egyházmegye felállítására, amely egyben a kispapság egri képzésének is a végét jelentette. Az önálló papnevelő intézet azonban nem Munkácson, hanem a püspöki székhely Ungvárra történt áthelyezése után az ottani Drugeth várban nyert elhelyezést, s ezzel egy szervezett saját papképzés reménye immár valósággá vált.³⁰

Contribution à la formation du clergé dans le diocèse de Munkács au XVIIIe siècle

Suivant la contraction de l'union d'Ungvár (1646), le devoir le plus important fut d'organiser la formation du clergé, puisque les connaissances théologiques d'ecclésiastiques unis avaient des lacunes.

A partir de 1704, à Nagyszombat furent institués des lieux fondés (bourses) pour des séminaristes gréco-catholiques. C'est ici que les évêques de Munkács, les plus grands de XVIIIe siècle firent leurs études (Simon Olsavszky, Emmánuel Olsavszky, János Bradács, András Bacsinszky).

Trois théologiens étudièrent à Vienne, à Pazmaneum. A Barbareum établi par la reine Marie Thérèse en 1774 pour le diocèse de Munkács, il y avait d'abord deux, puis cinq bourses. Entre 1783-1803 le Barbareum vaquait, les théologiens de Vienne continuèrent leurs études à Lemberg.

A partir de 1754 l'évêque de Eger reçut de la reine Marie Thérèse 1200 Ft par an pour la formation de 6 séminaristes gréco-catholiques à Eger, au séminaire catholique romain. Par contre, Emmanuel Olsavszky, évêque de Munkács voulait constituer un séminaire propre, à la base de l'école fondée en 1744. La condition des théologiens représenta bien les intérêts contraires. Le 25 février 1770 tous les six séminaristes s'échappèrent d'Eger. Károly Eszterházy admit au lieu de ces six, quatre nouveaux, puis encore deux, mais à la suite la

³⁰ BASILOVITS, *op. cit.*, Pars. V, 46-57.

formation à Eger fut terminée. La solution définitive fut apportée par un séminaire propre, établi en 1775, dans le château des Drugeth à Ungvár.